

SISTEMUL MONETAR OTOMAN (1326-1914) ȘI INFLUENȚA SA ASUPRA ȚĂRILOR ROMÂNE. CONSIDERAȚII GENERALE*

DAN PRODAN**

Istoria sistemului monetar otoman și, implicit, a politicii financiare otomane, fundamental legată de istoria Imperiului Otoman în epocile medie și modernă, este deosebit de interesantă, incitantă, dar și controversată în cazul unor aspecte generale sau particulare ale problemei amintite. Plecând de la truismul că istoria Imperiului otoman nu poate fi studiată și înțeleasă fără abordarea problematicii sale monetare, financiare, economice, diferiți istorici, economiști, numismați, muzeografi au analizat monedele otomane, sistemul financiar și al taxelor – impozitelor otomane, originea, metalismul, paritatea și circulația monetară în statul sultanilor și în teritoriile vecine, printre care și în Țările Române, între sec. XIV – începutul sec. XX¹.

---

*Articol inedit.

**Profesor doctor în istoric, Botoșani.

¹ Ibrahim Artuk, Cevriye Artuk, *Istanbul Arkeoloji Müzeleri Te'şhirdeki Islami Sikkeler Kataloğu (Muzele de Arheologie din Istanbul. Catalogul monedelor islamice din expoziție)*, II. Cilt, Istanbul, 1980; Haim Gerber, *The Monetary System of the Ottoman Empire*, în "J.E.S.H.O.", XXV, 3, 1982, pp. 308-324; Ekrem Kolerkiliç, *Osmanlı İmparatorluğunda Para (Moneda în Imperiul Otoman)*, Ankara, 1958; Nuri Perc, *Osmanlılarda Madeni Paralar (Monedele de metal la otomani)*, Istanbul, 1968; Sultan Jem, *Coins of the Ottoman Empire and Turkish Republic, a detailed catalogue of the Jem Sultan collection*, 2 vols., Thousand Oaks, 1977, California; The Turkish Numismatic Society, *A Festschrift presented to Ibrahim Artuk on the occasion of the 20th anniversary of the T.N.S.*, Istanbul, 1988; Şevket Pamuk, *Money in the Ottoman Empire, 1326-1914*, în H. Inalcik, D. Quataert, editors, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, 1300-1914*, Cambridge University Press, 1994, pp. 947-985; N. Aykut, *Osmanlı İmparatorluğunda sike teçdidleri (Reforme monetare în Imperiul Otoman)*, în "T.E.D.". 13, 1987, Istanbul, pp. 257-297; Octavian Ilicescu, *Moneda în România. 491-1864*, București, 1970; C. Moisil, *Istoria monetei în România. Expunere sumară*, în "C.N.A.", I-IV, 1920-1024, București; idem, *Monetele României*, în *Enciclopedia României*, I, 1938, București, pp. 98-124; C.C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, I-II, București, 1964-1967; O. Ilicescu, *Istoria monedei în România. Cronologie - bibliografie - glosar*, Edit. Enciclopedică, București, 2002; M. Mitchiner, *Oriental Coins and their value. The World of Islam*, London, 1977; H. Sahillioğlu, *The role of international monetary and metal movements in Ottoman monetary history*, în vol. *Precious metals in the Later Medieval and Early Modern Worlds*, editat de J.F. Richard, Durham, North Carolina, 1983, pp. 269-304; H. Dj. Siruni, *Monetele turcești în Țările Române*, în "B.", II-III, 1939-1940, București, extras, 75 p.+ VIII pl.; Eugen Nicolac, *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Edit. Arc, Chișinău, 2003; Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în*

Ca urmare, au fost identificate 5 perioade în evoluția sistemului monetar otoman în epocile medie și modernă²:

1. Perioada c. 1326 - c. 1477: de la baterea primei monede de argint, numit **akçe**, până la emiterea primei monede otomane de aur cunoscute; sistemul monometalic bazat pe argint, paritatea **akçe**-lei și paritatea sa în raport cu monedele contemporane de argint sau de aur din Europa, Orientul Apropiat sau Egipt au fost relativ stabile, garantate și de evoluția și expansiunea complexe ale lânărului stat otoman. Prima monedă otomană de argint, numită, cum am precizat deja, **akçe** sau **akça** ("moneda albă", "banul alb") a fost emisă în anul 727 Hegira (1326 d.Hr.), la începutul domniei **emîr**-ului Orhan **Gâzi**, având o greutate de aprox. 1,15 g. **Akçe**-a, numită în izvoarele vest-europene **aspru**, a fost unitatea monetară otomană de argint de bază a sistemului financiar, de cont și plăți curente până la sfârșitul secolului al XVII-lea, când a fost înlocuită cu altă monedă de argint, numită **куруш**³.

2. Perioada c. 1477 - c. 1585: sistemul monetar bimetalic **argint-aur**, în perioada dezvoltării economice, fiscale, politice, militare a imperiului sultanilor, devenit tricontinental și lider al islamismului mondial. În acest secol, sistemul economic și financiar-monetar otoman s-a confruntat cu primele probleme cauzate de interferențele inevitabile cu sistemul economic mondial pre-modern, de fluxul masiv al argintului ieșin sud-american în Europa și în Imperiul Otoman. Prima monedă otomană de aur, numită **hasenî** sau **sultanî**, a fost bătută în anul 882 Hegira (1477-1478), în timpul sultanului Mehmed II **Fatih**, cuceritorul Constantinopolului și adevăratul fondator al Imperiului Otoman. **Hasenî/sultanî** a avut o greutate și o compoziție în aur aproape identică sau chiar ușor superioare caracteristicilor similare ale ducatului de aur venețian contemporan, care a fost model al primei monede otomane de aur. Greutatea unui **sultanî** în prima jumătate de secol de existență a fost de 3,572 g. Sistemul monetar otoman **akçe/sultanî** a funcționat în Peninsula Balcanică și în Anatolia, în celelalte teritorii otomane au circulat monede locale ante-otomane (**medin/para** de argint, **șerifi/ashrafi** de aur în Egipt și Peninsula Arabia; **șahi/dirham** de argint în Irak). În Țările Române au circulat atât monede otomane de argint/aur, cât și concurențele lor din spațiul austriac, ungar, polon, italian sau german⁴.

În tabelul următor am centralizat informațiile cunoscute referitoare la gramajul **akçe**-lei și **sultanî**, rata de schimb dintre acestea și monede europene contemporane lor, raportul aur/argint. **Dirham**-ul a fost o unitate de măsură a argintului pur, folosit în monetăriile otomane pentru emiterea **akçe**-lei, în secolele XIV-XVII, cântărind 3,072 g. (**dirham**-ul de Tabriz)⁵.

Țările Române în secolul al XVI-lea, E.E., Bucurcști, 1996; Osman Oykar, Halil Inalcik, editors, *Social and economic history of the Turkey (1071-1920)*, Ankara, 1980.

² Ș. Pamuk, *op. cit.*, pp. 947-985; E. Kolerkiçiç, *op. cit.*; N. Perc, *op. cit.*

³ Ș. Pamuk, *op. cit.*, pp. 950-985, cu bibliografia minimală tematică, pp. 981-985.

⁴ Ș. Pamuk, *op. cit.*, pp. 953-960, cu bibliografia minimală tematică, pp. 981-985.

⁵ *Ibidem*, pp. 954-956.

Anul	Nr. akçe/ 100 dirhami	Akçe (gramaj)	Sultanî (gramaj)	Rată de schimb akçe/ducat venetian	Rată de schimb akçe/sultanî	Raportul aur/argint calculat
1326	266	1,15	-	-	-	-
1388	260	1,18	-	30/1	-	9,0/1
1410	266	1,15	-	35/1	-	10,2/1
1431	260	1,18	-	35-36/1	-	10,6/1
1444	305	1,01	-	39-40/1	-	10,1/1
1451	315	0,98	-	40-41/1	-	10,0/1
1460	330	0,93	-	42-43/1	-	10,0/1
1470	350	0,88	-	44/1	-	9,8/1
1475	370	0,83	-	45/1	-	9,4/1
1477	370	0,83	3,572	45,5/1	45,5/1	9,5/1
1481	400	0,77	3,572	47/1	47/1	9,2/1
1491	420	0,73	3,572	52/1	52/1	9,6/1
1512	420	0,73	3,572	54-55/1	55/1	10,2/1
1526	420	0,73	3,544	59/1	59/1	11,0/1
1550	420	0,73	3,544	60/1	60/1	11,2/1
1566	450	0,68	3,517	60/1	60/1	10,4/1
1582	450	0,68	3,517	60/1 (oficial)	65-70/1	11,8/1
1582	450	0,68	3,517	65-70/1 (pe piață)	65-70/1	11,8/1

3. Perioada c. 1585 - c. 1690: dezintegrarea sistemului monetar bimetalic otoman, datorită dificultăților economice, fiscale, politice, militare, cauzate de urmările nefavorabile ale mișcărilor monetare intercontinentale; invadarea piețelor otomane financiare și economice cu monede europene, vest-asiatice și nord-africane de argint/aur și cu versiunile lor devalorizate.

După 1550 o mare cantitate de monedă europeană de argint a invadat piața economică și financiară otomană, ca plată pentru mirodenii, postav, îmbrăcăminte sau alte articole produse în Orient. Această nouă monedă de argint a fost numită convențional **guruș**, după **grosso** italian sau **groschen** german. Afluxul imens de argint a determinat devalorizarea rapidă și masivă a akçe-lei în raport cu sultanî, de la un raport de schimb de 60/1 în 1584 la 120/1 în 1586. Intervalul c. 1585 – c. 1640 s-a caracterizat printr-o instabilitate pronunțată a gramajului și a valorii financiare a akçe-lei: de la 120/1 în 1586 la 250/1 în 1640 în raport cu sultanî; de la 0,68 g. în 1584 la 0,20 g. în 1640. Ca o soluție de criză, ca o alternativă viabilă la devalorizarea akçe-lei, începând cu 1624 s-a bătut o nouă monedă de argint, **para**, la origine monedă egipteană, cu o greutate în argint

de 3 ori mai mare decât **akçe**-**aua**⁶. Toate aceste tribulații monetare-financiare sunt detaliate în tabelul următor⁷.

Anul	Nr. <i>akçe</i> / 100 <i>dirhami</i>	<i>Akçe</i> (gramaj)	<i>Sultanî</i> (gramaj)	Rată de schimb <i>akçe/sultanî</i>	Rată de schimb <i>akçe/ducat</i> venețian	Raportul aur/argint calculat
1584	450	0,68	3,517	60/1	60/1	10,4/1
1586	800	0,38	3,517	120/1	120/1	11,8/1
1596	1400 ?	0,22 ?	3,517 ?	220/1	-	12,3/1 ?
1600	950	0,32	3,517	120/1	125/1	10,0/1
1612	950	0,32	3,517	120/1	-	10,0/1
1618	1000	0,31	3,517	150/1	150/1	11,8/1
1621	1000	0,31	3,517	150/1	-	11,8/1
1623	1300 ?	0,25 ?	3,517	210/1	-	12,2/1 ?
1624	1900 ?	0,17	3,517	310/1	310/1	14,4/1 ?
1625	1000	0,31	3,517	130/1	120/1	10,3/1
1632	1400	0,22	3,517	220/1	220/1	12,3/1
1636	1500 ?	0,20 ?	3,517 ?	240/1	-	12,5/1 ?
1640	1400 ?	0,22 ?	3,490 ?	250/1	-	12,5/1 ?
1641	1000	0,31	3,490	160/1	168/1	12,7/1 ?
1659	1250	0,26	3,490	180/1	190/1	11,9/1
1669	1400	0,23	3,490	225/1	250/1	13,3/1
1672	1400	0,23	3,490	270/1	-	16,0/1
1683	1400	0,23	3,490	270/1	300/1	16,0/1

4. Perioada c. 1690 - c. 1844: încercări de a introduce și a consolida un nou etalon de argint prin moneda **куруș**; relativa stabilitate a **куруș**-ului de argint până în 1760-1770, urmată de crize financiare acute și de rapida sa devalorizare. Adaptarea sistemului monetar bimetalic **aur-argint** la realitățile complexe ale modernizării și europenizării Imperiului Otoman. Eșecul introducerii monedelor de cupru (**mangîr**) otomane și, implicit, a unui sistem monetar trimetalic (1687-1691).

În 1690 a fost introdusă noua monedă de argint, **куруș**, egală cu 40 **para**-le sau cu 120 de **akçe**-le, cu un procent inițial de 45-60 % (sau 0,45-0,60) argint pur. În perioada 1697-1728 locul monedelor otomane de aur "clasice" (**sultanî** sau **șerifi**) a fost luat de altele noi, numite **tuğralî**, **cedid-i Istanbul**, **zincirli**, **fîndîk** sau **zer-i mahbub**, cu un standard monetar aproape identic cu cel al ducatului venețian. După 1770 **куруș**-ul a

⁶ *Ibidem*, pp. 961-966, cu bibliografia minimală tematică, pp. 981-985.

⁷ *Ibidem*, pp. 963-964.

cunoscut o puternică și continuă devalorizare, în 1844 reprezentând doar 10 % din greutatea în argint pur din anul 1772⁸.

Evoluția monetară-financiară a kuruş-ului de argint este prezentat în tabelul următor (k = kuruş, ak = akçe)⁹.

Anul	Greutatea /gramajul	Titlul/puritatea aproximativă a monedei	Greutatea de argint pur conținut	Rată de schimb kuruş/ducat venețian	Rată de schimb kuruş/findik	Raportul aur/argint calculat
1690	29,5	0,60-0,68	18,9	2 k.60 ak/1	-	13,6/1
1696	28,2	0,60-0,68	18,1	2 k.60 ak/1	-	13,0/1
1708	25,6	0,56-0,68	15,9	3 k/1	-	13,7/1
1720	26,4	0,52-0,58	14,5	3 k.20 ak/1	3 k.40 ak/1	13,2/1
1731	26,2 ?	0,52-0,58 ?	14,3 ?	3 k.25 ak/1	-	13,4/1 ?
1740	24,1	0,52-0,58	13,7	3 k.80 ak/1	3 k.40 ak/1	14,4/1
1752	23,6 ?	0,52-0,58 ?	13,3 ?	3 k.108 ak/1	-	14,8/1 ?
1758	23,6 ?	0,52-0,58 ?	13,3 ?	3 k.105 ak/1	3 k.105 ak/1	14,8/1 ?
1766	19,2	0,52-0,58 ?	10,6	4 k/1	4 k/1	12,2/1
1772	19,2	0,46-0,56	9,8	4 k.15 ak/1	4 k/1	11,6/1
1780	18,5	0,46-0,52 ?	9,0 ?	4 k.70 ak/1	4 k/1	12,0/1 ?
1788	15,2	0,46	7,0	5 k.60 ak/1	5 k/1	11,1/1
1790	12,6	0,46	5,9	5 k.90 ak/1	5 k/1	9,7/1
1794	12,6	0,46	5,9	7 k/1	6 k/1	11,8/1
1800	12,6	0,46	5,9	8 k/1	7 k/1	13,5/1
1810	10,0	0,46	4,6	10-11 k/1	9 k/1	13,9/1
1824	4,0	0,60	2,4	16-18 k/1	11 k/1	11,4/1
1829	1,5	0,83	1,25	30-32 k/1	25-27 k/1 ?	11,1/1
1834	2,0	0,44	0,86	45 k/1	33 k.60 ak/1	11,1/1
1844	1,2	0,83	1,0	50-52 k/1	35-37 k/1 ?	14,6/1
1844-	1,2	0,83	1,0	50-52 k/1	35-37 k/1 ?	15,1/1
-1922	1,2	0,83	1,0	50-52 k/1	35-37 k/1 ?	15,1/1

5. Perioada c. 1844 - c. 1914: introducerea unui nou sistem monetar bimetalic, bazat pe kuruş-ul de argint și pe lira de aur; dezvoltarea rapidă a comerțului cu Europa, masive

⁸ *Ibidem*, pp. 966-970, cu bibliografia minimală tematică, pp. 981-985; *Standard Catalog of World Coins*, Colin R. Bruce II, editor, Krause Publications, Wisconsin, ed. 1985, pp. 1746-1761. *Standard Catalog of World Coins*, Eighteen Century, 1701-1800, second edition by C.L. Krause and C. Mishler, 1997 Krause Publications Inc., Iola, WI, USA, pp. 1053-1065; *Coins of the World, 1750-1850*, third edition, by William D. Craig, Racine, WI, USA, 1976, pp. 464-469.

⁹ *Ibidem*, pp. 967-968.

împrumuturi de pe piețele financiar-bancare europene, abandonarea politicii depreciării monedelor ca modalitate de creare a veniturilor financiare; adoptarea standardului aurului "oscilant" în anii 1870.

În plin proces de europenizare, de occidentalizare a societății și statului otoman, de integrare în piețele economice și financiare mondiale, în 1844 a fost introdus un nou sistem monetar bimetalic: 1 **lira aur** = 100 **куруș** argint = 5 **meceidiye** argint, 20 **куруș** = 1 **meceidiye**.

Au fost emise și utilizate pentru perioade limitate bancnote de hârtie, numite **kayime-yi muteber-i nakdiyye** sau pe scurt **kayime** (1840-c. 1865, 1875-1880) și monedele divizionare de **nihel** (1910-1922). În zonele centrale ale Imperiului Otoman au continuat să circule monedele de aur emise la începutul secolului al XIX-lea, iar în regiunile periferice din Europa central-sudică, Africa nordică sau Orientul Apropiat monedele locale "clasice" sau europene de argint-aur. La sfârșitul secolului al XIX-lea valoarea **куруș**-ului în raport cu **lira** a scăzut, ajungându-se la raportul de schimb: 1 **lira** = 120 **куруș**¹⁰. Ratele de schimb monetar-financiar între **lira** de aur otomană și principalele monede europene sunt prezentate în tabelul următor¹¹.

Lira otomană de aur			Rata de schimb între diferite monede-lira otomană		
Caracteristici monetare	În 1844	În 1878	Moneda	În 1850	În 1914
Greutatea în grame	7,216	7,216	Lira sterlină engleză	1,10	1,10
Greutatea în grame aur pur	6,6	6,6	Francul francez	0,0433	0,044
Titlu	22/24 91,67 %	22/24 91,67 %	Florinul/coroana austriacă	0,11	0,046
Rata de schimb lira-куруș	1 = 100	1 = 100	Marca germană	-	0,0542
Raportul aur/argint	15,09/1	15,09/1	Rubla rusească	0,175	0,116
			Lira egipteană	1,0	1,146
			Dolar SUA	0,229	0,229

¹⁰ *Ibidem*, pp. 970-975, cu bibliografia minimală tematică, pp. 981-985; *Standard Catalog of World Coins*, Colin R. Bruce II, editor, Krause Publications, Wisconsin, ed. 1985, pp. 1761-1770; *Standard catalog of World Coins, 1801-1900*, by C.L. Krause and C. Mishler, 1996, Krause Publication, Iola, WI, USA, pp. 1026-1038; *Standard catalog of World Coins*, by C.L. Krause and C. Mishler, 2001, Krause Publication, Iola, WI, USA, pp. 1829-1835.

¹¹ *Ibidem*, pp. 972-973.

*
* * *

Monedele otomane au circulat și în Țările Române, din a doua jumătate a secolului al XV-lea până la mijlocul secolului al XIX-lea. Intensitatea și caracteristicile acestei circulații monetare au fost influențate de mai mulți factori: nivelul relațiilor de protecție tributară otomană asupra provinciilor românești; rolul Imperiului Otoman ca factor de putere în Europa central-sudică; perioada de evoluție/involuție a statului otoman; soliditatea/fragilitatea sistemului monetar otoman al vremii; nivelul de dezvoltare a economiei otomane și gradul ei de integrare în economia mondială a epocii; starea de pace sau de război în care s-a aflat imperiul sultanilor într-o anumită perioadă și influența stării generale asupra cursului monetar și a politicii fiscale otomane etc.

Analiza circulației monetare în spațiul istoric românesc în secolul al XVI-lea¹² a oferit concluzii interesante despre structura acesteia pe categorii de monede din Imperiul Otoman, ponderea acestora în tezaurile monetare din secolul al XVI-lea, procentul monedelor otomane în plata **haraç**-ului în veacul amintit anterior. Astfel, ponderea emisiunilor monetare otomane în structura tezaurilor monetare descoperite în spațiul extracarpatic în secolul al XVI-lea a fost următoarea¹³:

Provincia istorică	Perioada 1501-1580	Perioada 1581-1600	Media 1501-1600
Țara Românească	86,6 %	38,5 %	62,55 %
Țara Moldovei	26,2 %	7,3 %	16,75 %

Ponderea monedelor otomane de argint-aur în plata **haraç**-ului Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea este prezentată în tabelul următor¹⁴:

¹² B. Murgescu, *op. cit.*, cu bibliografia tematică comentată, pp.16-35.

¹³ *Ibidem*, p. 69.

¹⁴ Mihai Maxim, *Recherches sur les circonstances de la majoration du karadj de la Moldavie entre les années 1538-1574*, în "B.A.I.E.S.E.E.", X, no. 2, 1972, Bucharest, pp. 233-261; idem, *Circonstances de la majoration du kharadj payé par la Valachie à l'Empire Ottoman durant la période 1540-1575*, în "B.A.I.E.S.E.E.", XII, no. 2, 1974, Bucharest, pp. 367-381; idem, *Regimul economic al dominației otomane în Moldova și Țara Românească în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în "R.d.l.", 32, nr. 9, 1979, București, pp. 1731-1765; idem, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în ultimul sfert al veacului al XVI-lea*, în "S.M.I.M.", XII, 1994, pp. 3-46; idem, *O luptă monetară în secolul al XVI-lea: padișahi contra aspru*, în "C.N.", 5, 1983, București, pp. 129-152; B. Murgescu, *op. cit.*, pp. 72, 75, 77, 97-98; idem, *The shahis in Walachia*, în "R.E.S.E.E.", 32, nos 3-4, 1994, Bucharest, pp.293-300.

Anul	Țara Românească			Țara Moldovei		
	În akçe de argint	În sultanî/ padișahî de aur	În total	În akçe de argint	În sultanî/ padișahî de aur	În total
1533-1534	100 %	0 %	100 %	40 %	2,1 %	42,1 %
1541-1542	100 %	0 %	100 %	-	-	-
1542-1543	-	-	-	100 %	0 %	100 %
1563-1564	100 %	0 %	100 %	-	-	-
1564-1565	-	-	-	8,27 %	8,45 %	16,72 %
1565-1566	100 %	0 %	100 %	56,78 %	12,76 %	69,54 %
1568-1569	98,53 %	1,08 %	99,51 %	58,58 %	9,22 %	67,80 %
1569-1570	98,32 %	0 %	98,32 %	61,15 %	25,12 %	86,27 %
1571-1572	-	-	-	75,29 %	12,77 %	88,06 %
1574-1575	-	-	-	80,06 %	7,20 %	87,26 %
1575-1576	-	-	-	65,80 %	22,81 %	88,61 %
1588-1589	0,05 %	93,81 %	93,86 %	0 %	36,3 %	36,3 %
1591-1592	-	-	-	0 %	0 %	0 %

*
* *

Cadrul general al evoluției sistemului monetar otoman în perioada precizată în titlu este necesar să fie completat cu câteva concluzii punctuale:

1. Începând cu secolul al XVI-lea, conducerea centrală otomană nu a reușit să impună în întreg imperiul un singur sistem monetar bimetalic și să elimine circulația monetară și utilizarea monedelor statelor vecine; dimpotrivă, alături de monedele otomane, în provinciile otomane de graniță au circulat și monedele statelor vecine din zonă.

2. Stabilitatea sistemului monetar otoman în fiecare perioadă de evoluție a fost strâns legată de starea economiei și finanțelor otomane, de eficiența instituțiilor și personalitatea sultanilor, de ritmul modernizării, de alternanța pace-război etc.

3. Sistemul economic mondial și evoluțiile monetare continentale au influențat în mod decisiv traseul sistemului monetar otoman între secolul XVI - începutul secolului XX.

4. Istoria sistemului monetar otoman a fost sinuoasă, perioadele de stabilitate monetară (1326-1477, 1477-1584, 1690-1760, 1844-1875) au alternat cu cele de instabilitate monetară (1585-1690, 1760-1844, 1875-1914). Akçe-ua a scăzut continuu în gramaj de la 1,15 g. în 1326 la 0,0083 g. în 1914, reprezentând doar 0,72 % din greutatea inițială. Kuruș-ul a involuat de la 18,9 g. argint pur în 1690 la 1 g. argint pur în 1922, reprezentând doar 5,3 % din masa monedei inițiale. Mult mai stabilă în greutate a fost moneda de aur sultanî, care a cântărit 3,572 g. în 1477 și 3,490 g. în 1683, pierzând doar 0,082 g., reprezentând 2,3 % din masa piesei inițiale.

5. Analizând istoria monedei otomane din perspectiva duratei lungi istorice, precizez că devalorizarea monetară a fost un coșmar pentru sistemul monetar otoman, producând urmări contradictorii: pe termen scurt, a evitat/a depășit o criză financiară

punctuală; pe termen lung a cauzat, inevitabil, prăbușirea sistemului monetar otoman al vremii.

6. Din a doua jumătate a secolului al XV-lea monedele otomane de argint și, ulterior, de aur au circulat și în spațiul geografic și istoric românesc. În cadrul complex al relațiilor de protecție tributară otomano-române din evul mediu, **haraç**-ul (tributul) Țării Românești și Țării Moldovei datorat sultanului de la Istanbul a început să fie plătit și în monede de argint/aur otomane, treptat după anul 1500. Astfel pentru unii ani ai aceluia secol, procentul monedelor otomane cu care s-a plătit tributul anual a variat între 98-100 % pentru Țara Românească și între 16-100 % pentru Țara Moldovei. Pe de altă parte, pentru alți ani ai aceluiași veac, **haraç**-ul a fost achitat integral în monede europene sau, în anii cu plată "mixtă", între 1-16 % în monedă "creștină"¹⁵.

7. În Imperiul Otoman au fost emise și monede din cupru, numite **mangîr** sau **pul**, la sfârșitul secolului al XIV-lea. Ele au fost utilizate pentru plăți în tranzacțiile comerciale mărunte, locale, nefiind acceptate la plata impozitelor sau în operațiunile financiare majore. Cu puține excepții, **mangîr**-ii nu au fost tezurizați. Rolul lor financiar minor, local, nu a influențat sistemul monetar otoman monometalic (1326-1477) sau bimetalic (din 1477). **Mangîr**-ul a rămas o simplă diviziune a **akçe**-lei. A eșuat și încercarea de a introduce masiv **mangîr**-ul în circuitul monetar otoman și de a fundamenta un sistem monetar trimetalic (1687-1691)¹⁶.

The Ottoman Coin (1326-1914) and its Circulation in the Romanian Countries. General Characteristics (Summary)

This contribution surveys the evolution of the Ottoman monetary system from the earliest coins until World War I. Since the world economic environment and the Ottoman monetary system changed substantially during these six centuries, it will be necessary to identify distinct time periods and treat the basic problems of the each separately. For each time period, It focuses on both the supply of money and demand for money.

Five time periods are defined:

1. **1326-1477**: from the minting of the first silver **akçe** until the minting of the first known Ottoman gold coin; the silver-based and relatively stable currency of the emerging state.

¹⁵ M. Maxim, *Recherches... 1538-1574*, pp. 254-255; idem, *Circonstances... 1540-1575*, pp. 375-377; idem, *Considerations sur la circulation monétaire dans les Pays Roumains et l'Empire Ottoman dans la seconde moitié du XVI e siècle*, în idem, *L'Empire Ottoman au Nord du Danube et l'autonomie des Principautés Roumaines au XVI e siècle. Études et documents*, Les Editions Isis, Istanbul, 1999, pp. 266-267; B. Murgescu, *Circulația monetară*, pp. 72, 77, 98-99; toate aceste contribuții conțin și bibliografia tematică minimală.

¹⁶ E. Nicolae, *op. cit.*, pp. 97-112; B. Murgescu, *op. cit.*, pp. 100-102, cu bibliografia tematică minimală.

2. **1477-1585**: a bimetallic system based on silver and gold during a period of economic fiscal and political strength for the empire; problems associated with the arrival of large quantities of silver from the Americas to the Old World.

3. **1585-1690**: disintegration of the monetary system due to fiscal, economic and political difficulties compounded by the adverse effects of inter-continental movements of specie; invasion of Ottoman markets by foreign coins and their debased versions.

4. **1690-1844**: attempts to establish a new silver standard around the Ottoman *kuruş* until the 1760s, followed by severe fiscal crises and rapid debasement.

5. **1844-1914**: a new bimetallic system based on the silver *kuruş* and gold *lira*; rapid expansion of trade with Europe, heavy borrowing in the European financial markets and abandonment of debasement as a means of creating fiscal revenue; adoption of a „limping” gold standard in the 1870s.